

Opening CBK - Het Boek der Natuur

13 oktober 2018

Cees de Boer

Naar aanleiding van de titel: Het boek der natuur, komt de vraag op:
past de natuur in een boek?

Als we de geschiedenis overzien, is de ongrijpbaarheid van de natuur altijd in een model gegoten met als doel om de natuur begrijpelijk te maken:

- de natuur laat zich interpreteren en begrijpen als een boek;
- de natuur laat zich illustreren als in een boek – zie bijvoorbeeld het tijdschrift *Het album der natuur* dat van 1852-1909 werd uitgegeven en waarin F. W. van Eeden - vader van de schrijver van het natuursprookje De kleine Johannes, zijn natuurwandelingen publiceerde;
- of de natuur ontvouwt zich als een encyclopedie, pagina na pagina volgens het systeem van het alfabet, of volgens thematische odeningen, of een combinatie van deze;
- de natuur is een bijbel, een uniek boek dat een tweede openbaring is naast het Woord dat geopenbaard is - Jan Swammerdam's geschriften werden in 1737 verzameld onder de titel *De bijbel der natuur*;
- vaak wordt de natuur wijsheid toegekend, op de manier zoals een boek wijsheid bevat.

Moderner is de natuur als een spannend boek of tijdschrift te presenteren, waarin verteld wordt over ontdekkingsreizigers die onderweg zijn om nieuwe continenten te ontdekken, waarin door onderzoek raadsels ontsluit worden, waarin soms ook misdaden gepleegd worden die moeten worden opgelost.

Vandaag de dag zijn heel verschillende verhalen over de natuur naast elkaar komen te staan; ik noem twee extremen:

1. Het verhaal van de wiskundige formules; als zodanig niet zozeer een verhaal, als wel een compacte structuur die in een bijzondere taal iets zegt over de fysieke werkelijkheid van ons bestaan. Uitgelegd door Erik Scherder of Robert Dijkgraaf, wordt het een spannend verhaal - maar dat is niet zoals wij de werkelijkheid van ons bestaan dagelijks ervaren, dat is ook niet zoals wij natuur vandaag ervaren. Hier staat dan ook een ander verhaal naast:
2. het verhaal dat mij in een restaurant verteld wordt, als uitleg van wat er op mijn bord ligt, terwijl langs de wanden broden in manden en vruchten en groenten in potten worden tentoongesteld. Die laatste doen mij denken aan de weckpotten van mijn moeder, in de kelder op rekken - maar dan met sfeerverlichting. Eten wordt niet meer bereid, *food* wordt *designed*.

Natuurlijk doet een restaurant, gedecoreerd met theoretisch-natuurwetenschappelijke formules die op weg zijn naar een Theorie van Alles,

toch wat minder gezellig aan. In plaats van Albert Einstein, Walter Heisenberg of Niels Bohr te citeren, citeren we dan maar de natuur zelf. Mij maakt het verdrietig: om de weckpotten van mijn moeder nu tentoongesteld te zien in een trendy restaurant. Ik heb in die zin de jaren des onderscheids bereikt, dat ik heb geleerd dat het heruitvinden van wat gewoon is, van wat authentiek is, het signaal is dat het gewone er al lang vanaf is, dat het voor het gewone te laat is. Meer nog dan in een tijd van *fake news*, leven we in een tijd van *fake new*.

Voorals de natuur is *fake news* én *fake new* – natuur is het nieuwe glijmiddel. 'Natuur' en 'natuurlijk' zijn begrippen die inmiddels een totaal paradoxale inhoud hebben gekregen, waarin alleen nog maar een herinnering aan wat authentieke natuur is, een rol speelt.

Waarom we in het Oude Europa evolueerden van een mechanistisch wereldbeeld waarin de natuur miskend werd, naar een opportunistisch wereldbeeld waarin de natuur ontkend wordt... en dit in een ontwikkeling waarin maar weinig momenten zijn aan te wijzen waarop wij niet *tegenover* maar *in* de natuur stonden, is een geschiedenis apart.

In deze tentoonstelling zijn kunstenaarsboeken te zien waarin natuur de hoofdrol speelt.

In mijn ogen redden de kunstenaars die het boek als medium en de natuur als thema kiezen, iets van waar het ove zou moeten gaan. Het is daarbij belangrijk dat het kunstenaarsboek een tentoonstelling is **van** één persoon **voor** één persoon – het kunstenaarsboek redt, in die zin, iets van de authentieke ervaring die in de huidige 'retoriek van de natuurlijkheid' verloren gaat. Het kunstenaarsboek geeft zicht op werelden van nieuwsgierigheid en onderzoek, van verbeelding en ervaring - maar dan anders dan het boek eeuwenlang heeft gedaan. Dit valt aan de hand van het thema natuur, en hoe breed dat door de kunstenaars van deze boeken wordt geïnterpreteerd, des te duidelijker op.

In de publicaties uit de jaren 60 en 70 vinden we een duidelijk observerende en archiverende houding, die bewust wat zakelijk en afstandelijk is. De meer recente boekwerken zijn veel persoonlijker: de kunstenaar zelf is er ook zichtbaar, omdat zij vaak vertolkt wat haar persoonlijke passie en fascinatie is. Het artistieke onderzoek van de natuur dat met behulp van evenzovele heruitvindingen van het boek wordt gepresenteerd en leesbaar/zichtbaar/ervaarbaar wordt gemaakt, heeft aspecten van het 'ernstige spel,' om het met Huizinga's *Homo ludens* te zeggen, dat wij tegenwoordig in wetenschappelijk onderzoek veel minder makkelijk kunnen ontwaren.

Hans Waanders brengt ons de ijsvogel naderbij; als bewijs dat kunstenaarschap ook in de natuur bestaat, als bewijs dat de kosmos op schoonheid uit is. Hij doet ons begrijpen dat ook de bij, de meidoorn of de olifant onze volledige aandacht verdient.

Hetty Huisman gaat voorbij aan de conventionele evolutie van haar materiaal: klei, tot een object, een pot of vaas - die dan wordt tentoongesteld, gefotografeerd, in een boek afgedrukt en in een boekenkast onder de rubriek Ceramiek wordt bijgezet. Zij lengt de klei aan met haar leven en haar schrijven en haar bladzijden en haar beelden. Zo presenteert zij een wereld waarin de materie klei, en de geest verbeelding, in elkaar verstrikt zijn. Of: de materie geest en de verbeelding klei in elkaar verstrikt zijn.

Dit doet denken aan wat Gaston Bachelard, de Franse filosoof, zegt over de beelden die uit de materie voortkomen en die net zo belangrijk zijn als de beelden die uit onze geest voortkomen: "There are images of matter, images that stem directly from matter. The eye assigns them names, but only the hand truly knows them."

Overigens, er zijn hier en aantal kunstenaarsboeken die het beeld als materiaal opvatten: die van Luuk Wilmering en Jan van der Til bijvoorbeeld. Door beeldmateriaal te hanteren alsof het een onbekende betekenis heeft, ploegen zij de humuslaag van onze geest om en richten zij een kaalslag aan in het oerwoud van opvattingen over en ervaringen van de natuur dat ons door allerlei 'media' wordt voorgespiegeld.

Een ander aspect waar ik ook aandacht voor vraag: een aantal kunstenaarsboeken maakt duidelijk dat elke poging om aangaande de natuur volledig te zijn, niet zozeer tot mislukken gedoemd is, maar noodzakelijk onvoltooid blijft. Op die manier scherpen de kunstenaars onze blik voor onvoltooidheid, openheid en diversiteit - naar links en naar rechts, naar boven en naar beneden. De natuur is onuitputtelijk in elke richting die wij maar zouden inslaan. Hoe wrang is het dat wij mensen de natuur uitputten zodat haar onuitputtelijkheid verloren gaat.

Omdat het teruggaat naar het persoonlijke en intieme, is het kunstenaarsboek een van die kunstvormen die ons bij de werkelijkheid van de natuur - en van de cultuur! - kan betrekken.

En ik wil nu eens niet zeggen: die ons **opnieuw** bij de werkelijkheid betreft. Kunstenaars denken helemaal niet dat iets 'op een nieuwe manier' getoond moet worden. De kunstenaar doet, en maakt, en spreekt zich uit en laat zien: Mijn relatie met de werkelijkheid ziet er zo uit. Punt.
Mijn relatie met klei is zó -
mijn relatie met de ijsvogel is zó -
zó = wat ik jou nu laat zien.

Daarom is het kunstenaarsboek altijd een intieme inkijk in de biotoop van de kunstenaar. Wat vroeger een doel van het boek was: objectiveren, onpersoonlijk

maken, wordt losgelaten en wordt in zijn tegendeel veranderd. Het zijn leerzame boeken, deze boeken der natuur.

Dat er aan de ingang van deze tentoonstelling ook een boek ligt, dat verzegeld is en gesloten blijft, stemt tot nadenken.